

Švihelová, D., Lukšík, I.:

Postojové mikrodiskurzy o sexualite

Anotácia: V príspevku sa zaoberáme postojovými mikrodiskurzami, resp. diskurzívnymi postojmi o sexualite a poukazujeme na ich súvislosti so sexuálnymi a partnerskými skúsenosťami v rámci sexuálnych biografíí mužov a žien mladšieho dospelého veku. Opierame sa o paradigmu sociálneho konštruktivismu a vychádzame z vymedzenia postoja ako diskurzívne vytvoreného konštruktú. Uvažujeme o tom, ako diskurzy o sexualite, prítomné v spoločnosti, súvisia s individuálnym konštruovaním sexuálnych biografíí mužov a žien.

Kľúčové slová: sexuality, sexuálne biografie, diskurzívne postoje, postojové mikrodiskurzy o sexualite, sexuálna výchova.

Teoretické východiská

Diskurzívne postoje

Postoj je jedným z kľúčových tradičných sociálno-psychologických konštruktov. Kým ortodoxná sociálno-psychologická teória predpokladá, že miesto vytvárania a zmien postojov je vo vnútri jednotlivca (Stainton Rogers et al., 1995), paradigma sociálneho konštruktivismu vychádza z toho, že väčšina psychologických javov, a tým aj postoje, je sociálne konštruovaných, teda výsledkom sociálnych procesov, napr. diskurzu a sociálnych konštrukcií.

Kritický pohľad na tradičný výskum a teóriu postojov poukazuje na:

- atomizáciu,
- individualizáciu,
- obmedzenie variability,
- ignorovanie otázky, k čomu slúžia postoje.

Diskurzívny prístup poukazuje na:

- spojenie postojov (myšlienok, presvedčení a i.) s jazykom a so spôsobom ich vyjadrovania a prezentovania,
- spojenie postojov so záujmami jednotlivcov a skupín a s presadzovaním moci,
- spojenie postojov s osobnou a skupinovú identitou (Upravené na základe: Stainton Rogersovej, 2003).

V našom vymedzení postoje chápeme ako produkty a prostriedky diskurzu, ktoré reprezentujú naše pohľady na svet. Pod postojmi rozumieme diskurzívne postoje, ktoré sú živé a prejavujúce sa v diskurze. Ide o (nielen verbálne) zaujatie stanovísk, názorov v diskurze. Postoje sa v diskurze utvárajú, potvrdzujú, interpretujú a re-interpretujú. Prezentovanie postojov v diskurze je bežnou sociálnou praxou. Postojovosť možno považovať za formu sociálneho života. Postoje sú

komunikačné akty, ktoré majú určitú funkciu v diskurze, napr. zdôvodňovať, podporovať, vysvetľovať naše konanie, prezentovať seba, udržiavať pozíciu atď.

Na rozdiel od tradičného esencialistického výkladu termínu postoj, zdôrazňujeme prepojenie postojov s jazykom, s ich vyjadrovaním a prezentovaním v diskurze. Takto vymedzený diskurzívny postoj nie je možné skúmať nezávisle od spoločenského/osobného diskurzu, ako v tradičnom - osobnostnom - ponímaní postoja, ale naopak, z diskurzu vychádzať.

Ak chápeme postoje ako produkty diskurzu, potom je žiadúce zamerať výskum od tradičných otázok utvárania, formovania a zmien postojov, príp. skúmania vzťahu medzi postojmi a správaním, smerom k výskumu postojových diskurzov¹. Podľa Stainton Rogersa et al. (1995) je potrebné zodpovedať otázky:

1. Odkiaľ pochádzajú naše názory na svet?
2. Akými spôsobmi sú názorové diskurzy vytvárané, legitimizované, udržiavané, podporované, privlastňované a používané?
3. Ako, ak vôbec, sú názorové diskurzy spojené so správaním?
4. Akými spôsobmi má ich používanie vzťah k uplatňovaniu moci?

V našom príspevku sa zameriavame na zachytenie takýchto postojových diskurzov v oblasti sexuality. Skúmame tiež ich súvislosť so spoločensky prevládajúcimi (mocensky ukotvenými) diskurzami o sexualite. Na druhej strane nás tiež zaujíma otázka súvislostí postojových diskurzov, obsahujúcich problematiku sexuality s individuálnym konštruovaním sexuálnych biografii mužov a žien.

Diskurzy o sexualite

Diskurz je spôsob, štýl rozprávania, osnova, podľa akej sa rozpráva na danú tému/o danej téme. Rozprávač (sociálna skupina) v ňom ukazuje svoje záujmy, skryté či otvorené mocenské ambície (viac v: Lukšík, Supeková, 2003). Burr (In: Bačová, 2000) zdôrazňuje, že sú to aj formy jazyka tela, spôsob obliekania a vystupovania, všetky spôsoby, ktoré sprostredkujú významy. Diskurz sú metafory, reprezentácie, obrazy, príbehy, tvrdenia, oznámenia, preferované témy atď., ktoré spolu istým spôsobom produkujú istú verziu javov.

Foucault (1999) poukazuje na to, že diskurz treba chápať ako sériu nespojitých segmentov, ktorých taktická funkcia nie je ani uniformná, ani stabilná. Svet diskurzu nie je rozdelený na diskurz prijímaný a diskurz vylúčený, alebo na diskurz ovládajúci alebo ovládaný, ale predstavuje multiplicitu diskurzívnych prvkov, ktoré môžu pracovať v rôznych stratégiách.

V nadväznosti na to nie je možné ani „mikro“ a „makro“ diskurzy chápať ako oddelené oblasti. Mikrodiskurzy sú diskurzy, ktoré si ľudia

---

¹ V záujme odlíšenia pojmov diskurzívny postoj a postojový mikrodiskurz ponímame diskurzívny postoj ako prvok postojového mikrodiskurzu. Nakoľko mikrodiskurzy chápeme ako osobné diskurzy, príp. skupinové diskurzy, termínom postojový mikrodiskurz sa snažíme poukázať na tie prvky mikrodiskurzu, ktoré sú „postojové“.

vytvárajú a používajú v svojom sociálnom mikrosvete. Už v roku 1890 William James použil pojem mikrosvet (sub-world). Jeho vymedzenie vychádza z úvahy, že žiadny jedinec sa nevzťahuje a nemôže vzťahovať k celej sociálnej skutočnosti, že len jej časť má pre neho skutočný význam a preto je preňho reálna. Reálne je podľa Jamesa (1890) len to, čo sa vzťahuje k nášmu aktívnemu životu, k našej emocionalite, k tomu, čo vyvoláva náš záujem.

V západnej kultúre v oblasti sexuality možno nájsť niekoľko diskurzov. Významnými sa ukazujú najmä nasledujúce štyri:

- 1. Kresťanská tradícia posilnená viktoriánskou morálkou** - sexualita je v tomto prostredí ohraničená domovom a manželstvom a má inštrumentálnu hodnotu, ktorá sa premieta v hlavnej funkcii sexuality, ktorou je reprodukcia. Sexualita je riadená prísnyimi normami (monogamia, manželstvo) a zákazmi (napr. nahota, nevera, rozprávanie sa o sexualite na verejnosti). Diskurz o sexualite prakticky neexistuje.
- 2. Vedecký, medicínsky a sexuologický diskurz** - charakteristický znak je snaha po maximalizácii vedeckosti a objektívnosti (roky 1890 – 1980) a ideologicky sa opiera o relióznny program novej strednej triedy. Usiluje sa o nájdenie mechanizmov sexuality, ktoré by umožnili získať kontrolu a odolávať sexuálnym pudom a impulzom. V sexualite sa akceptuje regulujúci vplyv noriem, ktorými sú najmä mužská sexualita, heterosexuality a manželstvo. Diskurz o sexualite je medicínsky a biologizujúci.
- 3. Občiansky (liberálny) diskurz** - v 60. rokoch nášho storočia nastala kríza sexuologickej paradigmy, ako aj kríza celého hodnotového programu strednej triedy. Dochádza k prehodnoteniu sexuality v ére „sexuálnej slobody“. Jedinými normami sú sexuálna sloboda a rovnoprávnosť. Diskurz o sexualite zahŕňa všetky témy a stáva sa skutočným spoločenským diskurzom.
- 4. Diskurz o HIV/AIDS** - pod vplyvom pandémie HIV/AIDS sa dokonáva dekonštrukcia ideologických pozadí predchádzajúcich koncepcií sexuality. Tento prístup je z axiologického hľadiska programovo nehodnotiaci. Jediným normotvorne pôsobiacim prvkom je všadeprítomné odporúčanie bezpečného, resp. bezpečnejšieho sexu, inými slovami, odporúčanie používať prezervatív a vyhýbať sa nechránenému styku s partnerom, ktorého HIV status nepoznáme. Diskurz o sexualite je všeobecný, aj keď otázky rizika a ochrany sú v popredí.

Tieto diskurzy sú uvedené v poradí, v akom sa historicky objavovali. Ich striedanie bolo a je viac menej konfliktné, keďže ide tu o mieru vplyvu a možnosti uplatňovania moci.

Výskumné zistenia

Vo výskume, ktorý sa zaoberal postojovými mikrodiskurzami v oblasti sexuality sme skúmali aj ich súvislosti so sexuálnymi biografiami mužov a žien mladšieho dospelého veku (n= 324) a spoločenskými diskurzami o sexualite.

Na základe subjektívnych výpovedí mužov a žien mladšieho dospelého veku sme identifikovali **šesť typov sexuálnych biografii**²:

- 1. Nesexuálne** - bez pohlavného styku, prevládajú krátkodobé vzťahy - dĺžka žiadneho vzťahu neprekročila jeden rok.
- 2. Vzťahovo vzdialené** - dva krátkodobé sexuálne vzťahy alebo menej, pričom celkové trvanie sexuálnych vzťahov je jeden rok a menej.
- 3. Monogamné** - prevláda jeden sexuálny monogamný, resp. dlhodobý vzťah, ktorý trvá viac ako jeden rok.
- 4. Seriálne – dlhé** - prevládajú sexuálne dlhodobé vzťahy - minimálne dva sexuálne dlhodobé vzťahy, celkové trvanie sexuálnych dlhodobých, resp. krátkodobých vzťahov, presahuje celkové trvanie singel periód.
- 5. Seriálne – krátke** - prevládajú sexuálne krátkodobé, resp. dlhodobé vzťahy - minimálne dva sexuálne krátkodobé, resp. dlhodobé vzťahy, celkové trvanie sexuálnych dlhodobých, resp. krátkodobých vzťahov, nepresahuje celkové trvanie singel periód.
- 6. Promiskuitné** - prevládajú sexuálne náhodné vzťahy alebo kontakty nad krátkodobými, resp. dlhodobými sexuálnymi vzťahmi – minimálne tri náhodné sexuálne vzťahy alebo kontakty.
- 7. Nezaradené sexuálne biografie** – tie, ktoré sú individuálne a nedajú sa zaradiť do horeuvedených typov sexuálnych biografii.

Vzhľadom k uvedeným typom sexuálnych biografii sme zistili nasledovné postojové mikrodiskurzy, obsahujúce tematiku sexuality (ktoré sme označili ich spoločným pomenovaním):

Postojový mikrodiskurz, týkajúci sa sexuality, respondentov/iek zaradených do:

- nesexuálnych biografii, nazývame **moralistický – opatrný**,
- vzťahovo vzdialených sexuálnych biografii, označujeme ako **permisívny – partnersky kontroverzný**,
- monogamných sexuálnych biografii, označujeme ako **partnerský – mierne hedonistický v rámci partnerstva**,
- seriálnych – dlhých sexuálnych biografii, označujeme ako **permisívny – partnerský**,
- seriálnych – krátkych sexuálnych biografii, nazývame **permisívny – kontroverzne zásadový**,
- promiskuitných sexuálnych biografii, nazývame **hedonistický – zľahčujúci riziká**.

---

² Na konštruovanú typológiu sexuálnych biografii je potrebné nahliadať z časového hľadiska, nakoľko v časovej postupnosti môže dochádzať k prechádzaniu z jedného typu sexuálnych biografii do iného.

Postupom diskurzívnej zdrojovej analýzy sme následne popísali, v ktorých hlavných diskurzoch o sexualite sú ukotvené príslušné postoje mikrodiskurzy daných konštruovaných typov sexuálnych biografíí. V našom príspevku sa však obmedzíme len na popis z pohľadu štyroch diskurzívnych prúdov spoločenského diskurzu o sexualite, ktoré sme načrtli vyššie. Vo vzťahu k príslušným typom sexuálnych biografíí sme celkovo konštatovali premiešavanie sa prvkov jednotlivých spoločenských diskurzov o sexualite, predsa sme sa však pokúsili vystihnúť prevládajúci, dominantný diskurzívny prúd o sexualite, s ktorým je príslušný typ sexuálnych biografíí v súlade. Ukotvenie sexuálnych biografíí a postojových mikrodiskurzov v spoločenskom diskurze o sexualite znázorňuje nasledujúca tabuľka č.1.

Tab. 1 Postojové mikrodiskurzy v oblasti sexuality a ich ukotvenie v spoločenských diskurzoch o sexualite podľa typov sexuálnych biografíí

Sexuálne biografie	Postojový mikrodiskurz	Spoločenský diskurz o sexualite
Nesexuálne	moralistický – opatrný	kresťanský diskurz
Vzťahovo vzdialené	permisívny – partnersky kontroverzný	občiansky, liberálny, s náznakmi prelínania prvkov medicínskeho, sexuologického a HIV/AIDS rizikového prúdu, s ktorými je súčasne v súlade aj v ambivalencii
Monogamné	partnerský – mierne hedonistický v rámci partnerstva	kresťanský, s náznakmi prvkov liberálneho, občianskeho prúdu
Seriálne dlhé	permisívny – partnerský	občiansky, liberálny, s náznakmi medicínskeho, sexuologického diskurzu
Seriálne krátke	permisívny – kontroverzne zásadový	občiansky, liberálny, s náznakmi prelínania prvkov medicínskeho a prvkov HIV/AIDS rizikového prúdu, s ktorými je súčasne v súlade aj v ambivalencii
Promiskuitné	hedonistický – zľahčujúci riziká	občiansky, liberálny, s náznakmi prelínania prvkov medicínskeho a prvkov HIV/AIDS rizikového prúdu, s ktorými je súčasne v súlade aj v ambivalencii

Záver

Nami získané výskumné údaje naznačujú obraz prelínania a premiešavania sa jednotlivých diskurzov o sexualite, čo odhaľuje rozmanité diskurzívne zdroje, z ktorých muži a ženy čerpajú a konštruujú svoj sexuálny „svet“. Z uvedeného vyplýva potreba rešpektovať variabilitu

a pluralitu diskurzov o sexualite. Domnievame sa, že iný prístup, vychádzajúci len z jedného spoločensky rozšíreného diskurzu o sexualite, nerešpektujúci zjavnú variabilitu individuálnych a skupinových diskurzov, sa pravdepodobne stretne u veľkej časti mladej populácie s nepochopením.

V súvislosti s konštatovanou rozmanitosťou ľudských sexualít a postojových mikrodiskurzov o sexualite, sa pri výchovnom, resp. preventívnom pôsobení, ako účelné ukazujú prispôbiť konkrétnemu diskurzu o sexualite. Zdá sa, že nebude efektívne zdôrazňovať u ľudí s promiskuitnými alebo seriálnymi sexuálnymi biografiami ako jediný správny a bezpečný spôsob sexuálneho života monogamný manželský vzťah. Obdobne nebude zrejme efektívne propagovať u mužov a žien s nesexuálnymi alebo monogamnými sexuálnymi biografiami, používanie ochranných prostriedkov pri každom pohlavnom styku.

Užitočnosť realizovaného výskumu vidíme ešte aj v tom, že nami získaný materiál zviditeľňuje diskurzívne postojové spektrum mladých mužov a žien o sexualite a približuje nám ich sociálne svety. Identifikovanie týchto diskurzívnych prvkov - postojov, týkajúcich sa sexuality, považujeme za prospešné z hľadiska realizácie sexuálnej výchovy, ktorá má vychádzať z diskurzu tej skupiny, na ktorú je zacielená. Tým sa otvára príležitosť pedagogicky nadviazať na to, čo je prítomné v reálnom diskurze mladých mužov a žien, obsahujúcom problematiku sexuality.

Zoznam bibliografických odkazov

1. BAČOVÁ, V. 2000. *Súčasný smery v psychológii : Hľadanie alternatív pozitivizmu*. Prešov: FF Prešovskej univerzity v Prešove, 2000.
2. BIANCHI, G. – POPPER, M. – LUKŠÍK, I. – SUPEKOVÁ, M. 1999(b). *Q-metodológia: Alternatívny spôsob skúmania sexuálneho zdravia. Human Communication Studies, vol. 4. Bratislava: VEDA, KVS BK SAV, 1999.*
<<http://www.kvsbk.sav.sk/QMETOD/index.htm>>
3. FOUCAULT, M. 1999. *Dějiny sexuality I. : Vůle k věděni*. Praha: Hermann a synové, 1999.
4. JAMES, W. 1890. *Principles of psychology*. New York: Holt.
5. LUKŠÍK, I. – SUPEKOVÁ, M. 2003. *Sexualita a rodovosť v sociálnych a výchovných súvislostiach*. Bratislava: Humanitas, 2003.
6. STAINTON ROGERS, R. – STENNER, P. – GLEESON, K. - STAINTON ROGERS, W. 1995. *Social psychology : A Critical Agenda*. Cambridge: Polity Press, 1995.
7. STAINTON ROGERS, W. 2003. *Social psychology : Experimental and Critical Approachs*. Maidenhead, Philadelphia: Open University Press, 2003.